

Zuidelijke sprinkhanen rukken op

Mark Grutters [ecoloog, bureau Stadsnatuur Rotterdam; m.grutters-bsr@nmr.nl]

De fauna van Rotterdam heeft er de laatste jaren een aantal nieuwe soorten sprinkhanen bij gekregen. Zo werd er in 2005 in 'Natuurlijk Rotterdam' al bericht over de vondst van de sikkelsprinkhaan (*Phaneroptera falcata*). Ook de zuidelijke boomsprinkhaan (*Meconema meridionale*) en het zuidelijk spitskopje (*Conocephalus discolor*) zijn vrij nieuwe bewoners van Rotterdam. Dat deze zich in de loop van de jaren gestaag aan het uitbreiden zijn, blijkt uit meldingen op www.waarneming.nl en observaties van BSR-medewerkers en -vrijwilligers.

De drie sprinkhanen behoren tot de familie van de sabelsprinkhanen, zo genoemd naar de min of meer sabelvormige legboor waar de vrouwtjes hun eitjes mee afzetten. Ze stellen vrij lage eisen aan hun leefgebied, maar de vegetatie waarin ze leven moet wel voldoende warm zijn. Daarom verschijnen ze relatief laat in de zomer: de eerste volwassen dieren worden doorgaans pas vanaf half juli gezien. De opwarming van het klimaat, waardoor het potentieel leefgebied steeds groter wordt, heeft waarschijnlijk een direct verband met de uitbreiding van deze sprinkhanen. Daarnaast zijn de soorten mobiel waardoor ze snel kunnen inspringen op veranderingen. De sikkelsprinkhaan en het zuidelijk spitskopje zien er ook echt uit als mobiele soorten: ze hebben lange vleugels en als ze opgeschrikt worden kan vooral de sikkelsprinkhaan een flink eind wegvliegen.

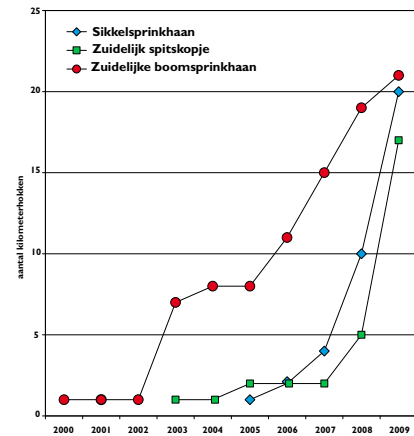
Zuidelijke boomsprinkhaan

De zuidelijke boomsprinkhaan is, in tegenstelling tot zijn inheemse neef de boomsprinkhaan (*Meconema thalassinum*), nagenoeg vleugelloos. Deze insecten worden echter vaak op auto's aangetroffen, waardoor de afwezigheid van functionele vleugels opeens geen belemmering meer is om zich te (laten) verplaatsen. Op deze manier is de soort waarschijnlijk door heel Europa vervoerd. Oorspronkelijk kwam hij slechts voor in Zuid-Europa, de laatste jaren verspreidt hij zich

steeds verder noordwaarts (Kleukers *et al.* 1997). In 1993 dook hij als eerste op in Vlaardingen, waarna er al snel waarnemingen uit Rotterdam volgden. Jaarlijks komen er nieuwe vindplaatsen bij en momenteel is de zuidelijke boomsprinkhaan uit 21 van de in totaal 358 Rotterdamse kilometerhokken bekend. Uit het westelijk havengebied zijn opvallend genoeg nog geen waarnemingen bekend, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat de soort daar geheel ontbreekt. Het is een echte urbane soort die in Nederland vooral wordt gezien in de Randstad, waar hij onder meer gevonden wordt op flatmuren en in verlichte flatportieken. Een plausibele theorie is dat ze in het najaar met het blad van de bomen vallen en vervolgens deze plekken opzoeken vanwege de warmte. Daarnaast blijken ze op licht af te komen. Veel groen in de buurt is niet noodzakelijk, er zijn alleen wat bomen nodig om de eitjes in de schors af te zetten.

Sikkelsprinkhaan

De sikkelsprinkhaan is een soort die wel in meer natuurlijke gebieden wordt gevonden. In Rotterdam is hij voor het eerst aangetroffen in een voormalig volkstuinencomplex, wat toentertijd al lang braak lag en waarop zich een kruidenrijke ruigte had ontwikkeld (Brekelmans 2005). Dit is een biotoop waar de soort zich thuis voelt: beschutte, warme terreinen, begroeid met lage struiken of loofbomen. In het blad hiervan worden de eitjes afgezet.

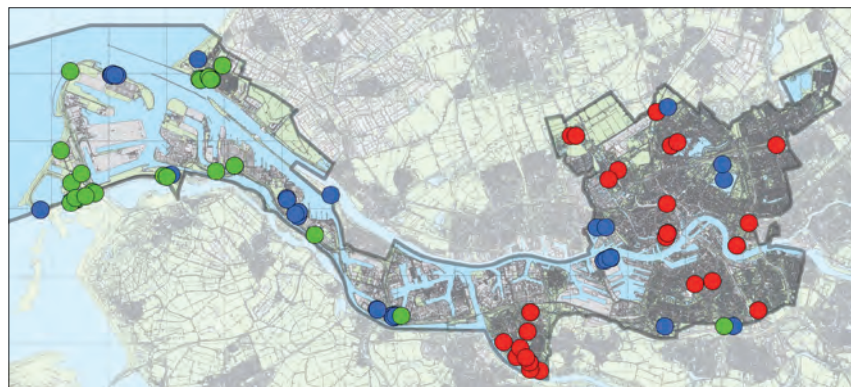

▲ Cumulatieve aantallen Rotterdamse kilometerhokken waar de soorten uit bekend zijn.

Anno 2009 wordt hij verspreid over het gehele Rotterdamse havengebied gevonden, vooral op terreinen met opslag van duindoorn (*Hippophae rhamnoides*). Ook op braakliggende terreinen rond de Marconistraat en op Heijplaat is de soort goed vertegenwoordigd. Momenteel is de sikkelsprinkhaan uit 20 Rotterdamse kilometerhokken bekend.

Zuidelijk spitskopje

De derde soort die in de lift zit is het zuidelijk spitskopje. Zijn neef, het gewoon spitskopje (*Conocephalus dorsalis*), is te vinden in slootkanten en andere vochtige terreindelen. Het zuidelijk spitskopje wordt hier ook gevonden, maar heeft toch meer een voorkeur voor droge, halfhoge vegeta-

▲ Verspreiding van de sikkelsprinkhaan (blauw), zuidelijke boomsprinkhaan (rood) en zuidelijk spitskopje (groen) in Rotterdam.

▲ Sikkelsprinkhaan op duindoorn, Europoort 28 augustus 2008. (Mark Grutters)

ties. Eitjes worden afgezet in stengels van grasachtige planten en kruiden. Vooral nog lijkt zijn verspreiding beperkt tot het havengebied. Daar komt hij voor in droge greppelkanten en bermen. In Hoek van Holland worden in een grasvegetatie op een braakliggend terrein hoge aantallen waargenomen. Geschikt biotoop is ook in de stad te vinden, dus hier zullen de komende jaren zeker nog waarnemingen gedaan gaan worden. Momenteel is de soort bekend uit 17 Rotterdamse kilometerhokken.

Herkenning

De sikkelsprinkhaan is een vrij grote soort, al is hij kleiner dan de bekende grote groene sabelsprinkhaan (*Tettigonia viridissima*). Een belangrijk kenmerk vormen de achtervleugels die een stuk voorbij de voorvleugels uitsteken.

Het zuidelijk spitskopje en de zuidelijke boomsprinkhaan zijn een stuk kleiner. Het zuidelijk spitskopje heeft een spits toelopende kop en kan hierdoor in Nederland eigenlijk alleen verward worden met het gewoon spitskopje. Deze laatste is echter bijna altijd kortvleugelig. Bij een langvleugelig spitskopje is bij vrouwtjes de legboor kenmerkend: deze is nagenoeg recht bij het zuidelijk spitskopje en meer gebogen bij het gewoon spitskopje. Mannetjes van beide soorten lijken echter erg veel op elkaar. Deze zijn dan wel weer door hun geluid van elkaar te onderscheiden.

De zuidelijke boomsprinkhaan lijkt op de boomsprinkhaan, maar dan zonder vleugels van betekenis. Het is wel oppassen geblazen met nog niet helemaal volgroeide boomsprinkha-

nen, want die hebben ook hele korte vleugels. Deze zogenaamde nimfen zijn te herkennen aan de adering van de achtervleugels, die in dit stadium boven de bovenvleugels liggen en waarvan de aders parallel lopen. Dit in tegenstelling tot de volwassen zuidelijke boomsprinkhaan, waarbij de zichtbare bovenvleugels een netvormige adering bezitten.

Om een sprinkhaan in het veld met zekerheid te determineren is een goede veldgids zoals die van de KNNV (Kleukers & Krekels 2004) onontbeerlijk.

▲ Zuidelijk spitskopje. (Mark Grutters)

Toekomst

De toestroom van nieuwe soorten is hiermee wellicht nog niet ten einde. Een andere soort die voor de deur staat is de lichtgroene sabelsprinkhaan (*Metrioptera bicolor*). In 2004 is hij voor het eerst in Vlaanderen gezien, en in 2009 dook hij in Zuid Limburg op. De boomkrekkel (*Oecanthus pellucens*) heeft al enkele jaren vaste voet aan de grond in Nederland. In de Gelderse Poort komt hij sinds 2004 voor en hier breidt hij zich langzaam uit. Het is de vraag of deze soorten Rotterdam ook zullen bereiken. We hebben nu een hele reeks warme zomers en vaak zachte winters gehad, maar een paar lange, koude winters kunnen tot gevolg hebben dat de kolonisatie van het noorden weer helemaal opnieuw moet beginnen. Voorlopig zijn er in ieder geval drie nieuwelingen in de stad en zullen nog veel nieuwe vindplaatsen ontdekt worden. ◀

Literatuur

- Brekelmans, F.L.A. 2005 - Nieuw voor Rotterdam: de Sikkelsprinkhaan - Natuurlijk Rotterdam 6(3): 6-7
- Kleukers, R. & Krekels, R., 2004 - Veldgids sprinkhanen en krekels - KNNV Uitgeverij
- Kleukers, R.M.J.C., van Nieukerken, E.J., Odé, B., Willemse, L.P.M. & van Wingerden, W.K.R.E., 1997 - De sprinkhanen en krekels van Nederland (Orthoptera) - Nederlandse Fauna 1. KNNV Uitgeverij

▲ Parende zuidelijke boomsprinkhanen, Geuzenbos, Rotterdam 14 september 2009. (Mark Grutters)